

УДК 37.3.011.3-051:615.85

ЮЛІЯ СТЕПУРА, кандидат педагогічних наук, викладач
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
Адреса: вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003, Україна
E-mail: stepurochka@gmail.com

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ЛОГОТЕРАПІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто сутність і значущість використання естетотерапевтичної концепції, зокрема педагогічної логотерапії, у створенні особливого емоційно-комфортного соціально-виховного середовища початкової ланки освіти. Розкрито тлумачення зарубіжними науковцями (Дж. Бюджендаль, А. Маслоу, Р. Мей, Я. Морено, К. Роджерс, В. Франкл та ін.) поняття «спілкування», «естетотерапія», «педагогічна логотерапія» та ін. Здійснено спробу аналізу соціально-змістового наповнення педагогічної діяльності в контексті застосування логотерапії в початковій школі на основі агогічної парадигми. Висвітлено особливості використання терапевтичної метафори в освітньому просторі школи І ступеня, схарактеризовано основні етапи її імплементації: опис сюжетної лінії, переконання та переплетення. Схарактеризовано роль «живих метафор» в організації логотерапевтичної взаємодії педагога і молодших школярів. Звернуто особливу увагу на формування в учнів початкової школи людинознавчої компетентності, що базується на основі осмислення ними філософсько-педагогічних категорій норми (як засобу і результату соціальної активності вихованців), свободи (як засобу і результату індивідуального прояву школярів) і щастя (як результату навчання, виховання та розвитку учнів). Описано значення методів дерефлексії та парадоксальної інтенції в соціальному розвитку і формуванні особистості вихованців. Розкрито соціально-виховний та психолого-педагогічний потенціал провідного методу логотерапії – «сократівського діалогу», або «кола Сократа»; висвітлено основні етапи його імплементації: згода (пошук того, з чим вихованець може погодитися), сумнів (висловлення сумнівів щодо недостатніх аргументів співрозмовника) та аргументація (педагог має донести свою думку, не відчувачи при цьому ніякого опору з боку учня); представлено алгоритм його проведення в різних варіаціях: метод «акваріуму», «панельний метод» і «запитальний метод».

Ключові слова: агогіка, естетотерапія, логотерапія, молодший шкільний вік, педагогічне спілкування, «сократівський діалог», соціальне виховання, терапевтична метафора.

ВСТУП

Особливо відповідальний період у становленні кожної особистості – це молодший шкільний вік, який є сензитивним для успішного розвитку соціально-психічного, фізичного та морально-духовного здоров'я. У зв'язку з цим пріоритетним завданням початкової школи стає створення умов для забезпечення потреб та інтересів учнів, розкриття їхніх нахилів та вподобань, гармонізації міжособистісних відносин у контексті навчально-виховного процесу, формування необхідного

комплексу знань, умінь і навичок, а також здійснення педагогічної підтримки у вирішенні навчальних, морально-духовних та особистісно-соціальних проблем. Важливу роль у реалізації окреслених завдань відіграє педагог, який, будучи суб'єктом освітнього процесу та агентом соціалізації школярів, регулює освітні взаємовідносини, формує погляди і переконання учнів, а також здійснює комплекс заходів із виховання та соціального захисту дітей. Ефективним засобом реалізації означених завдань стало використання *естетотерапевтичної концепції*, яка є «новим методом навчання, тренінгом для тіла, душі, почуттів, розуму та волі людини» [5] і потужним інструментом подолання «авторитарно-бездуховної освітньої практики, яка призводить до стану соціальної апатичності учнів, шкільної агресивності, «обезлюдненості» у стосунках з педагогом і душевного дисбалансу у власному світобаченні» [10].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження – розкрити психолого-педагогічні та соціально-виховні можливості педагогічної логотерапії, а також висвітлити особливості її використання у початковій ланці освіти.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних наукових працях проблема використання педагогічної логотерапії у фаховій діяльності досліджується переважно крізь призму філософського, психотерапевтичного та людиноцентричного підходів, що повністю висвітлюють зміст її естетотерапевтичної природи [10]. Стаття є науково-методичним дослідженням, в ході проведення якого було використано методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення наукових доробків вітчизняних і зарубіжних вчених.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Естетотерапевтична концепція містить широкий арсенал засобів впливу на особистість сучасних школярів (малюнок, фотографія, музика, гра, спілкування, казка, природа тощо). В усі часи головним інструментом переконання, заохочення, організації, навчання та виховання учнів було *спілкування*. Про значення спілкування в педагогічній діяльності писали Дж. Бюдженталь, І. Зязюн, А. Макаренко, А. Маслоу, Р. Мей, Я. Морено, К. Роджерс, В. Сухомлинський, О. Федій, В. Франкл та ін. У їхніх працях відзначається, що педагогічне спілкування є формою соціальної терапії і могутнім методом «лікування» поведінки вихованців. Так, на переконання І. Зязюна, професійно-педагогічне спілкування становить систему органічної соціально-психологічної взаємодії педагога й учнів, зміст якої – обмін інформацією, здійснення виховного впливу, організація взаємовідносин за допомогою комунікативних засобів. Причому педагог виступає як активатор цього процесу, організовуючи його і керуючи ним [4].

У своїх працях В. Сухомлинський відзначав, що «кожне слово, що звучить у стінах школи, повинно бути продуманим, мудрим, цілеспрямованим й – це особливо важливо – зверненням до совісті живої конкретної людини, з якою ми маємо справу..., щоб не було знецінювання слів, а навпаки – щоб ціна слова постійно зростала» [9].

Отже, педагогічне спілкування має бути особливим видом творчості, що орієнтується на розвиток емоційної сфери вихованців, формування в них активної життєвої позиції, внутрішньої мотивації до навчання, радості пізнання та прагнення до досягнення ситуації успіху в усіх сферах життєдіяльності. У цьому сенсі, здійснюючи естетотерапевтичний вплив на учнів, педагог частково виконує роль психотерапевта, який надає своєрідну соціально-психологічну підтримку у вирішенні

різноманітних навчальних та особистісних труднощів (втрата інтересу до навчання, дезадаптація, тривожність, невміння налагоджувати міжособистісну взаємодію тощо).

Основним засобом здійснення педагогом початкової школи означених функцій є використання одного із різновидів соціальної терапії – *педагогічної логотерапії* (від давньогр. λογος – смисл), яка становить вид естетотерапії, спрямований на надання духовного сенсу буття, актуалізацію уваги на моральні та культурні життєві цінності особистості [10]. Цей психотерапевтичний напрям введений у науковий обіг В. Франклом, який наголошував, що «прагнення до смислу» є природною рушійною силою поведінки та розвитку особистості незалежно від її статі, віку чи становища в суспільстві [11].

Провідною ідеєю педагогічної логотерапії є гуманістична ідея виховання та розвитку особистості, яка, на переконання Дж. Бюдженталя, має бути готовою до внутрішнього осягнення подій, більш усвідомлено обирати односторонців та бути з ними щирою [3]. Р. Мей доводив, що головне призначення логотерапії полягає у наданні людині допомоги в осягненні глибин своєї особистості, яка має специфічну структуру: свобода (у самовиявленні, спілкуванні тощо), індивідуальність (як результат її внутрішніх «пошуків»), соціальна інтегрованість («неможливо зрозуміти людину поза її соціальним оточенням») та «духовна напруженість», що дозволяє їй гідно прийняти і зробити стійкою природну духовну напругу [8]. Так, головним призначенням педагогічного спілкування, в контексті впровадження логотерапії, є не лише управління процесом оволодіння учнями змістового складника навчання, його координація й пробудження у вихованців сутнісних сил і можливостей, надання дитині шансу відчувати радість від ухвалення самостійних рішень та вирішення життєвих труднощів.

Необхідність соціально-змістового наповнення педагогічної діяльності за таких умов у початковій школі знаходить своє відображення в інноваційній науково-практичній течії – *агогії* (від гр. αγωγή – ведення, виховання) – теорії і практиці вдосконалення людини, її здібностей, знань і мистецтва щасливого життя в процесі її результаті навчання, виховання і розвитку [2, с. 4]. Ґрунтуючись на твердженнях автора цієї наукової концепції, педагогічна діяльність, зокрема в школі I ступеня, за своєю суттю є *агогічною*, оскільки передбачає «вирощування» молодого покоління (молодших школярів) шляхом удосконалення їхніх життєвих здібностей та знань відповідно до усталених у суспільстві норм. Ефективність такого процесу визначається формуванням в учнів *людинознавчої компетентності*, яку визначають філософські категорії *норми* (як засобу і результату соціальної активності вихованців), *свободи* (як засобу і результату індивідуального прояву школярів) та *щастя*, яке має стати результатом навчання, виховання і розвитку учнів.

На переконання Б. Бім-Бада, «*норма* є серцевиною буття і пізнання» [2, с. 6], основним механізмом засвоєння дитиною «життєвих правил», що розвиває своєрідний «освітньо-соціальний інтелект», який допомагає їй оптимально входити в освітній простір і порівняно самостійно формувати соціальний статус. Спілкуючись з учнями, педагог спирається на конкретні (соціокультурні, морально-етичні, освітні та ін.) норми, що визначають рівень вихованості школярів та їхнє уміння відповідати цим нормам.

Окрім необхідності дотримання вихованцями існуючих норм, головним завданням педагога є формування в учнів відчуття індивідуально-психологічного комфорту, котрий часто називають *щастям*. Досить слушною, на наше переконання, є думка М. Арґайла, який зазначав, що особистість досягає щасливого самодостатнього

відчуття через можливість спілкуватися з духовно близькими людьми (батьками, друзями, вчителями та ін.), тобто єдності із мікро- та макросоціумом [1]. Із позиції нашого дослідження, таке тлумачення щастя є ключовим у професійному спілкуванні педагогів школи I ступеня, адже в період молодшого шкільного віку школярі потребують особливої підтримки та розуміння з боку найближчого оточення.

О. Федій вважає, що близьким до дефініції «щастя» або «психологічний комфорт» виступає поняття «свобода», яка є особливим станом гармонізації відносин людини з її оточенням [10, с. 27]. Отож необхідність упровадження педагогічної логотерапії в освітній простір початкової ланки освіти важко переоцінити, адже її використання сприяє щасливому світосприйняттю учнів, яке є результатом співвідношення філософсько-педагогічних категорій норми та свободи, а головним виховним гаслом має стати «формування вільної творчої особистості, яка здатна бути сама собою і відчувати своє «Я» [там само].

Провідним засобом оптимізації професійно-педагогічної діяльності в контексті логотерапії є *терапевтична метафора*, яка, як зауважують Дж. Мілс та Р. Кроулі, здійснюється у три основні етапи: сюжетна лінія, переконання та переплетення [7]. Охарактеризуємо їхній психолого-педагогічний і соціально-виховний потенціал.

Сюжетна лінія повинна поступово розгортатися за такими етапами: конфлікт (має збігатися за характером із проблемами школярів), опис дійових осіб (певною мірою мають втілювати несвідомі образи учнів), відтворення проблемних навчальних ситуацій (у яких був досягнутий успіх), криза (як перехідний пункт при ухваленні рішень), усвідомлення вихованцями себе в новому амплуа і торжество як кульмінація їхнього особистісного розвитку. Створення терапевтичних історій за відповідною схемою реалізується за допомогою спеціально вигаданих тем, казкових мотивів, популярних мультиплікаційних сюжетів, яви учнів, випадків із життя педагога тощо.

Етап переконання має органічно вписуватися в контекст терапевтичної метафори. На свідомому рівні школярі сприйматимуть його як частину сюжету (не співвідносячи його з собою), проте підсвідомість вихованців міцно шукатиме звернені до них переконання і сприйматиме їх як стимул до певної дії. У результаті такої діяльності за рахунок зміни «літературних тональностей» створюються сприятливі умови для виявлення необхідних поведінкових ресурсів учнів, які до цього не використовувалися.

Переплетення має бути доповнене чуттєвими характеристиками мовлення педагога, що сприяє пробудженню у вихованців усіх сенсорних систем одночасно. На цьому етапі школярі мають можливість виявити джерело внутрішніх ресурсів та спрямувати їх у проблемну сферу [7].

Провідну роль в організації логотерапевтичної взаємодії в початковій школі відіграють «*живі метафори*», що становлять низку домашніх завдань, які в метафоричній формі відтворюють ефективний алгоритм вирішення проблем учнів і є чудовим лікувально-освітнім доповненням до терапевтичної розповіді. Наприклад, учневі, який зник конфліктувати з оточенням, можна вигадати метафору, пов'язану з їжаком, який своїми колючками захищається від усіх і цим самим не дає можливість зрозуміти його вразливу душу. Для ілюстрації «живої метафори» школяреві можна дати завдання за містом або в його межах (у парку, біля власного будинку, на дачі, біля школи тощо) знайти їжачка і щодня намагатися його лагідно, терпляче та поступово приручити й нагодувати.

Автор логотерапевтичного напрямку В. Франкл [11] актуалізував значення таких методів соціальної зміни особистості:

1. *Метод дерефлексії* сприяє зняттю зайвого самоконтролю учнів, що пов'язаний із розумінням власних недоліків і комплексів, які заважають їм повноцінно співіснувати в суспільстві.

2. *Метод парадоксальної інтенції* припускає, що педагог має надихати учнів саме на те, чого ті намагаються уникнути (певні страхи, комплекси, незручні чи травмуючі ситуації та ін.). При цьому активно використовуються різні прояви гумору. Наприклад, якщо дитина відчуває страх закритих приміщень, їй пропонують змусити себе тривалий час знаходитися в такому приміщенні, підтримуючи різноманітними веселими історіями та гуморесками. Під час реалізації цього методу страх здебільшого зникає, а учень набуває впевненості в собі, перестає боятися того, чого раніше уникав.

3. «*Сократівський діалог*» є провідним методом логотерапії, що передбачає залучення школярів до співробітництва і розширення сфери їхньої свідомості. «Сократівський діалог» – це своєрідний інтелектуальний двобій між педагогом і дитиною, під час якого корегуються непослідовні, суперечливі і бездоказові судження вихованця. Педагог поступово, крок за кроком, логічно аргументуючи свою позицію «підводить» дитину до запланованого висновку. Під час бесіди педагог формулює питання так, щоб учень давав максимальну кількість позитивних відповідей [11]. Цей метод сприяє активізації мислення учнів, концентрації уваги, формування адекватної оцінки поточної дискусії та їхньої ролі в ній. Як правило, «сократівський діалог» складається з трьох етапів: *згоди* (пошук того, з чим вихованець може погодитися), *сумніву* (висловлення сумнівів щодо слабких аргументів співрозмовника) та *аргументації* (педагог має донести свою думку, не відчуваючи при цьому ніякого опору з боку учня). Результат такого розумового двобою відповідно виражається в трьох формах: учень прагне того, чого прагне педагог, вихованець адекватно висловлює власні погляди та знаходить найефективніший підхід до аргументів педагога.

Різновидом сократівського методу є «*коло Сократа*» («Сократів» семінар) – педагогічний підхід, заснований на методі Сократа, що використовується для кращого засвоєння учнями інформації [6]. Така методика передбачає набуття певних знань за допомогою дискусії і ґрунтується на тому, що в учня є вже уявлення про тему дискусії, а нові знання отримуються шляхом обговорення. Цей метод заснований на переконанні, що школярі отримують більш глибоке усвідомлення сутності досліджуваного предмета при вдумливих міркуваннях, ніж через звичайне ознайомлення з матеріалом. Існують різноманітні варіації «кола Сократа»:

– *акваріум*: вихованці разом із педагогом утворюють два кола: зовнішнє (спостерігачі) і внутрішнє (активні учасники). Члени внутрішнього кола беруть участь в обговоренні запропонованого педагогом питання. Інші – спостерігають і виступають тоді, коли будь-чия гіпотеза їх зацікавила; вони доповнюють, ставлять питання, конкретизують. При цьому «спостерігач» повинен стати поруч з активним учасником, який привернув його увагу своєю думкою. Після обговорення однієї проблеми учасники міняються місцями (ті, хто стояв за межами кола, сідають у коло);

– *панельний метод*: школярі поділяються на групи по 6–8 осіб та розташовуються в класі по колу. Члени кожної групи вибирають представника або голову, який буде в процесі дискусії відстоювати їхню позицію. Протягом 15–20 хв у групі обговорюється проблема і виробляється спільний погляд. Представники груп збираються в центрі кола і висловлюють думку групи, відстоюючи її позиції, тоді як інші вихованці стежать за обговоренням і тим, наскільки точно представник групи

висловлює спільну позицію. Учні не можуть висловлювати власну думку, а мають можливість лише передавати під час обговорення записки, в яких викладають свої міркування;

– *запитальний метод*: взаємодія учнів відбувається за системою питання-відповідь, що дає змогу ефективно дослідити глибину їхньої думки. Запитання фокусуються на загальних ідеях, а не на конкретній інформації та зазвичай починаються із навідних тверджень. Така стратегія допомагає учасникам заглибитися в проблему і виробити безліч різних думок щодо її вирішення, окрім цього, вони мають висловлювати твердження, спираючись на висловлювання попередніх ораторів [6].

Окреслені методи та прийоми логотерапії активізують мислення, увагу, комунікативну компетентність і творчі здібності молодших школярів, сприяють їхньому саморозвитку та самовизначенню, надихають їх до нових звершень у навчанні та житті в цілому, допомагають вихованцям самостійно сформувати власну суспільну позицію та світобачення, навчитися висловлювати свою думку та аргументовано її відстоювати.

ВИСНОВКИ

Таким чином, соціально-творча природа педагогічної логотерапії засвідчує її гуманістичну спрямованість та формотворчий характер. На основі здійсненого аналізу науково-практичних джерел зауважимо, що використання різноманітних логотерапевтичних технік у початковій ланці освіти сприяє формуванню в учнів своєрідного «ціннісного поля», що є синтезом взаємодії філософських понять свободи, норми і щастя та яке складають: цінності творчості (мають пріоритетне значення, базуються на спільній праці школярів), цінності переживання (наприклад, дружба, вірність тощо) та цінності відношення (усвідомлене ставлення вихованців до об'єктивної реальності). *Перспективами щодо подальших досліджень* варто визначити розробку алгоритму та методичного забезпечення процесу впровадження елементів педагогічної логотерапії в освітній простір школи I ступеня, що слугуватиме створенню позитивної емоційно-комфортної і безпечної атмосфери взаєморозуміння, взаємодовіри, емпатійного спілкування та активної соціальної взаємоторчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2003. – 271 с. – (Серия «Мастера психологии»).
2. Бим-Бад Б. М. Категории современных наук о воспитании / Б. М. Бим-Бад. – М. ; Воронеж : Российская академия образования, Моск. психолого-социальный ин-т, 2010. – 206 с.
3. Бьюдженталь Дж. Искусство психотерапевта / Дж. Бьюдженталь. – СПб. : Питер, 2001. – 304 с. : ил. – (Серия «Золотой фонд психотерапии»).
4. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність : хрестоматія : [навч. посіб.] / упоряд. : І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. – К. : СПД Богданова А. М. 2002. – 462 с.
5. Киященко Н. И. Современные концепции эстетического воспитания / Н. И. Киященко. – М. : Ифран, 1998. – 313 с.
6. Метод Сократа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.wikipedia.org> (дата звернення: 28.06.16). – Назва з екрану.

7. Миллс Дж. Терапевтические метафоры для детей и «внутреннего ребенка» / Дж. Миллс, Р. Кроули ; пер. с англ. Т. К. Кругловой. – М. : Независимая фирма «Класс», 2000. – 144 с. – (Библиотека психологии и психотерапии).
8. Мэй Р. Искусство психологического консультирования : пер. с англ. / Р. Мэй. – М. : Независимая фирма «Клас», 2001. – 144 с.
9. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори у 5-ти т. – К., 1988. – 304 с.
10. Федій О. А. Естетотерапія : навч. посіб. / О. А. Федій. – [2-ге вид., перероб. та допов.]. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 288 с.
11. Франкл В. Человек в поисках смысла : [сборник] / В. Франкл ; пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьев, М. П. Папуш, Е. В. Эйдман ; общ. ред. Л. Я. Гозман, Д. А. Леонтьев ; вступ. ст. Д. А. Леонтьев]. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.